

Кучук А. М.

Доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Принципи права: необхідність зміни вітчизняної наукової юридичної парадигми

Приймаючи Конституцію України у 1996 році навряд чи усі розуміли зміст припису, закріпленого у ч. 1 ст. 8 Основного закону. Особливо зважаючи на положення інших частин цієї ж статті, виходячи з тлумачення яких окремі вітчизняні науковці фактично ототожнюють верховенство права із верховенством закону і «вершиною» цієї системи називають Конституцію.

Більше 20-ти років знадобилося вітчизняній юриспруденції для того, щоб почати втілювати принцип верховенства права, закріпивши у законах, які визначають порядок організації та діяльності органів публічної влади, зокрема, так званих правоохоронних органів, а також судів (хоча саме суди (як і адвокатура, і недержавні правоохоронні організації), на мою думку, і здійснюють охорону права. Крім цього, безпосередньо і окремі статті Основного закону зазнали часткових (але кардинальних) змін: йдеться, передусім, про ст. 129: положення про те, що суддя при здійсненні правосуддя керується законом замінено на положення, що суддя керується верховенством права. Хоча і у цьому випадку спрацювала радянська догма: положення Конституції потребують запровадження механізму реалізації, що визначається законом (це при тому, що згідно з ч. 3 ст. 8 Конституції «Норми Конституції України є нормами прямої дії» [1]), а ратифікована Україною ще у 1997 році Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод «сповнена рішучості, як уряди європейських держав, що є однодумцями і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права...» [2].

При цьому не можна не відмітити, що, на жаль, в Україні законодавство випереджає юридичну науку. Так, не зважаючи на закріплення навіть

безпосередньо у законах принципу верховенства ще значна кількість науковців досліджує «верховенство правового закону», ототожнює право з прескриптивним текстом, а гарантією прав людини вважають закон (права людини визначаються як гарантована законом міра свободи). Принципи права розглядають як дієві засоби врегулювання суспільних відносин лише коли вони: 1) закріплені у законі або 2) виводяться зі змісту закону, ставлячи наявність права у залежність від закону. І це при визнанні людини, її прав основною цінністю, закріпленні як основного обов'язку держави утвердження і забезпечення прав людини, визнанні невичерпності прав людини, визнанні верховенства права, визнанні юрисдикції Європейського суду з прав людини.

На відміну від таких «наукових» положень, ще у 2004 році Конституційний Суд України у справі про призначення судом більш м'якого покарання вказав, що право не обмежується лише законодавством, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, звичаї. При цьому і закон не є правом, якщо він не є справедливим (а справедливість – це категорія моралі; тому і право – це у першу чергу мораль, а не закон) [3].

Саме через невідповідність принципу правової визначеності Конституційний Суд України визнав неконституційними абз. 7 ч. 9 ст. 11 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 року, відповідно до якого виплата допомоги при народженні дитини припиняється «у разі виникнення інших обставин» [4].

«У випадку, якщо суд дійде висновку, що стягнення у вигляді конфіскації майна не забезпечить балансу між загальними інтересами суспільства та вимогами захисту права власності конкретної особи, то він має право не накладати таке стягнення навіть у випадку, коли воно передбачене положеннями Митного кодексу як обов'язкове» [5] – вказується у постанові Апеліційного суду Чернівецької області від 19 квітня 2016 р.

Європейський суд з прав людини неодноразово вказував у рішеннях (доволі часто у рішеннях проти України), що словосполучення «згідно з законом» не просто відсилає до національного законодавства, але передбачає також, що таке законодавство відповідає «якості» закону, тобто верховенству права. Закон має відповідати праву, а не праву закону. Діє верховенство права, а не верховенство закону. Права людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а не держава закріплює у законі і таким чином надає права людині. Відсутність «механізмів реалізації» певних приписів закону – це не проблема людини, а проблема бездіяльності відповідних державних органів та їх посадових осіб, за яку вони повинні нести юридичну відповідальність, а тому це не може бути завадою реалізації прав людини.

Таким чином, і юридична практика явно випереджає юридичну науку, яка багато в чому залишається задогматизованою. Радянська юридична наука сприймала принципи права як якісь трансцендентні явища, які не мають ніякого відношення до юридичної практики, крім того, що надають тексту закону елементу демократизму. Подібне відношення було і до Конституції (адже у Конституції закріплюються основи відносин людини і публічної влади, принципи організації та діяльності останніх, права людини).

Таким чином, для вітчизняної юридичної науки і до сьогодні властивий радянський догматизм у такому важливому питанні як розуміння права, права людини та принципи права. До тих пір, поки принципи права не будуть

сприйматися як засіб впорядкування суспільних відносин, як вимога, що є обов'язковою, до тих пір ні про яку демократичну правову державу не може бути й мови. Принципи права – це не порада, не рекомендація; вони вимагають обов'язкового та повного втілення в соціальній практиці. Грубе та систематичне порушення, ігнорування їх вимог не просто завдає шкоди окремим суспільним відносинам, але й підриває основи правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 215.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v015p710-04>.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу сьомого частини дев'ятої статті 11 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (справа про припинення виплати допомоги при народженні дитини) від 8 червня 2016 року № 3-рп/2016 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-16>.

5. Постанова Апеліційного суду Чернівецької області від 19 квітня 2016 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>